

Janusz Mierzwa

Działalność Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie oraz organizacji zrzeszających polskich prawników na terenie Zjednoczonego Królestwa w latach 1940–1947

Niepodległość i Pamięć 25/3 (63), 77-94

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Mierzwa

Uniwersytet Jagielloński

Działalność Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie oraz organizacji zrzeszających polskich prawników na terenie Zjednoczonego Królestwa w latach 1940–1947

Słowa kluczowe

II wojna światowa, Polski Wydział Prawa w Oksfordzie, Polski Uniwersytet na Obczyźnie, Uniwersytet w Oksfordzie, Stowarzyszenie Prawników Polskich w Zjednoczonym Królestwie

Streszczenie

Wybuch II wojny światowej stanowił moment przełomowy dla całego polskiego społeczeństwa, niemniej w sposób szczególny odbił się na środowiskach prawniczych, których aktywność zawodowa związana była z funkcjonowaniem niepodległego państwa. Trudno się zatem dziwić, że społeczność ta podjęła na uchodźstwie wysiłek celem samoorganizacji, a jednym z istotnych kierunków jej działań było dążenie do powołania na emigracji polskich szkół wyższych. Zabiegi te, wychodzące zresztą z różnych środowisk, doprowadziły do powołania Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu, Polskiej Szkoły Architektury przy Uniwersytecie w Liverpoolu, a przede wszystkim Polskiego Wydziału Prawa przy Uniwersytecie w Oksfordzie. Choć działalność Wydziału została formalnie zakończona w październiku 1946 r., to jego tradycje przejął Polski Uniwersytet na Obczyźnie.

Klęska wrześniowa 1939 roku doprowadziła do ewakuacji władz państwowych oraz masowych migracji części ludności, zrazu uciekającej przed frontem, a od 17 września 1939 roku, w obawie przed barbarzyństwem sowieckim, starającej za wszelką cenę wydostać z kraju. Sporą grupę w ramach wychodźstwa stanowili prawnicy. Wydaje się, że ponadprzeciętny udział osób z prawniczym wykształceniem był związany zarówno z dyskusyjnymi decyzjami władz centralnych o ewakuacji najpierw na Kresy Wschodnie, a następnie z Polski większości aparatu administracyjnego¹, którego ta grupa stanowiła podstawę, a z drugiej strony wynikał z faktu, iż przedstawiciele zawodów prawniczych – sędziowie, prokuratorzy, adwokaci, ale także profesura uniwersytecka – stanowili część elit intelektualnych państwa, będących depozytariuszem myślenia niepodległościowego, a zatem potencjalnie zagrożonych przez niemieckiego czy sowieckiego okupanta². Wypadki wojenne, a zwłaszcza agresja sowiecka, sprawiły, iż nie wszystkim z chętnych dane było przedostać się przez Rumunię, Węgry czy Skandynawię do Francji, a następnie Wielkiej Brytanii. Spora część ewakuowanej ludności, w tym prawników, znalazła się na ziemiach zagarniętych przez Związek Sowiecki. W tej grupie prawnicy, niekiedy zmobilizowani we wrześniu 1939 roku, stali się, jako reprezentanci polskich elit, obiektem systematycznej eksterminacji, prowadzonej przez reżim komunistyczny.

Wprowadzenie powyższe wydaje się niezbędne ze względu na fakt, iż środowiska prawnicze skupione na Wyspach Brytyjskich po klęsce Francji w czerwcu 1940 roku nie były homogeniczne. Składały się one zatem zarówno z Polaków, którzy ewakuowali się na Zachód w latach 1939–1940, jak i z tych, którzy przeżyli gehennę „niehumanitarnej ziemi”, z której zostali wyzwoleni postanowieniami paktu Sikorski–Majski z 30 lipca 1941 roku i w następnych latach, w różnym czasie, trafiali do Wielkiej Brytanii. Mimo że środowiska te były niejednolite

¹ Na przykład: W. Pobóg-Malinowski, *Tragiczny wrzesień (1–17 IX 1939). Fragmenty wspomnień*, cz. 2, oprac. P.M. Żukowski, „Niepodległość” 2011, t. 60, s. 237–244.

² W pierwszym okresie zdecydowanie większe obawy wiązały się z Sowietami, albowiem co do okupacji niemieckiej oczekiwano, że jej charakter będzie zbliżony do okresu rządów niemieckich w części Królestwa Polskiego w latach 1915–1918.

to nurtowały je podobne problemy. Funkcjonowanie bowiem prawie wszystkich zawodów prawniczych – sędziów, prokuratorów, urzędników, profesury – było związane z działalnością struktur niepodległego państwa. W warunkach emigracyjnych ludzie ci stali się, z punktu widzenia prowadzonej wojny, zbędni, a przystosowanie się do funkcjonowania na obczyźnie, w niepewnej perspektywie czasowej, wymagało większego wysiłku niż przypadku lekarzy czy nawet architektów³. Dla tego środowiska najpewniejszą pracą, pozwalającą w jakiegokolwiek mierze na „pozostanie w zawodzie” było uzyskanie zatrudnienia w administracji rządu polskiego na uchodźstwie. Ze zrozumiałych względów nie wszyscy zainteresowani mogli w niej uzyskać pracę. Nawet po wcieleniu do wojska młodszych roczników i skierowaniu ich głównie, choć nie tylko, do służby w korpusie sądownictwa, pozostawała olbrzymia masa uchodźców o wykształceniu prawniczym, pozbawiona środków do życia.

W tej sytuacji nieodzownym się stało powołanie na gruncie londyńskim organizacji, które mogłyby konsolidować środowisko prawnicze i reprezentować jego interesy na emigracji. Pierwszą tego typu inicjatywą było powołane 24 sierpnia 1940 roku w Londynie Stowarzyszenie Prawników Polskich w Zjednoczonym Królestwie⁴. Było ono organizacją zrzeszającą polskie środowisko prawnicze w Wielkiej Brytanii, a jego istnieniu przyświecała idea „skupienia wszystkich sił prawniczych na terenie Anglii i współdziałania we wszystkich pracach zmierzających do zwycięstwa Polski i Jej sprzymierzeńców oraz zachowania tej grupy inteligencji polskiej tak przez wrogów tępionej do pracy w przyszłej Polsce”⁵. Wśród celów statutowych Stowarzyszenia wymieniano przede wszystkim: współdziałanie z władzami polskimi w zakresie zagadnień prawnych, popieranie przedsięwzięć

³ W przypadku wielu osób piastujących wysokie stanowiska wojskowe i polityczne, także prawników, do tego przystosowania nigdy nie doszło, czego dowodem mogą być losy tzw. srebrnej brygady czy np. Władysława Żeleńskiego, prokuratora oskarżającego w procesie zabójców ministra Bronisława Pierackiego, który po wojnie pracował jako księgowy.

⁴ Warto nadmienić, że Stowarzyszenie Prawników Polskich w Zjednoczonym Królestwie nie doczekało się do dnia dzisiejszego monografii.

⁵ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego (dalej: IPMS), Kolekcja Stanisława Szurleja, kol. 362/9, k. 2, List Stanisława Szurleja do Prezydenta RP.

edukacyjnych, szerzenie wśród społeczeństwa angielskiego wiadomości o polskich instytucjach prawnych i polskim prawie, samopomoc materialną, jak również „podtrzymywanie współzycia koleżeńskiego”. Członkiem Stowarzyszenia Prawników Polskich w Zjednoczonym Królestwie mógł zostać obywatel polski mający wyższe wykształcenie prawnicze⁶. W skład zarządu tej organizacji w czasie II wojny światowej wchodziły m.in. takie osobistości, jak Stanisław Szurlej, w okresie międzywojennym wybitny adwokat i obrońca m.in. w procesie brzeskim, a w latach 1939–1944 Naczelny Prokurator Wojskowy, który w Stowarzyszeniu pełnił funkcję prezesa⁷, prof. Stefan Glaser oraz Jerzy Kuncewicz, adwokat, działacz ruchu ludowego, mąż Marii Kuncewiczowej. Stowarzyszenie zajmowało się przede wszystkim organizowaniem odczytów, działalnością wydawniczą oraz wspomaganie potrzebujących, co realizowane było dzięki Funduszowi Samopomocy Koleżeńskiej, utworzonemu po samoopodatkowaniu się członków. Stowarzyszenie zarządzało również Studium Administracyjno-Prawnym, o którym niżej, zaś jego członkowie wykonywali także na zlecenie władz polskich ekspertyzy i prace o charakterze legislacyjnym, przygotowujące projekty aktów prawnych, które miały zostać wykorzystane po powrocie władz emigracyjnych do kraju⁸.

Inną organizacją, która skupiała przedstawicieli emigracji *stricto* pod kątem grup zawodowych, a nie wykształcenia, było Zrzeszenie Profesorów i Docentów Szkół Akademickich. Do jego współzałożycieli i aktywnych działaczy należeli również reprezentanci środowisk prawniczych. Organizacja ta została powołana do życia jeszcze na gruncie francuskim w 1940 roku. Inicjatorami jej powołania byli profesorowie Oskar Halecki oraz Stefan Glaser. Pierwotnym celem Zrzeszenia było generalnie przybliżenie dorobku polskiej nauki zarówno przedstawicielom nauki brytyjskiej, jak i tym wszystkim,

⁶ Ibidem, k. 53, Statut Stowarzyszenia Prawników Polskich w Zjednoczonym Królestwie.

⁷ *Adwokaci polscy ojczyźnie*, pod red. S. Mikkego i A. Redzika, Warszawa 2008, s. 100–101.

⁸ IPMS, Kolekcja Stanisława Szurleja, kol. 362/9, Sprawozdanie Zarządu Stowarzyszenia Prawników Polskich w Zjednoczonym Królestwie za I-szy okres operacyjny (24.8.40-31.12.41).

których wypadki wojenne zmusiły do opuszczenia ojczyzny. Efekty funkcjonowania Zrzeszenia należy ocenić nader pozytywnie. Poza działalnością odczytową, jego przedstawiciele zostali zaproszeni do udziału w British Association for the Advancement of Science, gdzie S. Glaserowi powierzono przewodnictwo komisji Post-War University Education, oraz brali udział w pracach konferencji ministrów oświaty państw sprzymierzonych, która pracowała nad koncepcją odbudowy po wojnie życia naukowego w Europie. Po wojnie Zrzeszenie podjęło także intensywną działalność wydawniczą, zaopatrując w podręczniki polskie ośrodki szkolne na terenie Wielkiej Brytanii, jak również udzielając pomocy materialnej rodzinom profesorów w Polsce. Wśród prawników-członków Zrzeszenia należy wymienić m.in. *spiritus movens* organizacji tj. Stefana Glasera czy Maurycego Jaroszyńskiego⁹, a z innych dziedzin – historyka z Uniwersytetu Stefana Batorego Władysława Wielhorskiego, etnologa z UW Cezarię Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz Jędrzejewiczową, historyka Mariana Kukiela czy Stanisława Swianiewicza, prawnika z USB, jeńca Kozielska. Oczywiście liczba członków tej organizacji była zmienna: S. Glaser w kontekście września 1944 roku pisze o kilkudziesięciu, a na początku lat 60. ich liczbę szacowano na 330¹⁰.

Koncepcja powołania na emigracji placówek kształcących na potrzeby wyzwolonego państwa polskiego pojawiła się w zasadzie niemal od momentu powstania władz polskich na uchodźstwie. Już w listopadzie 1939 roku doszło do utworzenia pod przewodnictwem prof. Oskara Haleckiego komitetu organizacyjnego Polskiego Uniwersytetu Zagranicą (PUZ) w Paryżu. W ramach jego struktury powołano wydziały: prawno-ekonomiczny (dziekan: prof. Stefan Glaser) oraz humanistyczny (dziekan: profesor Stanisław Kot, a następnie profesor Władysław Folkierski)¹¹. Podjęta przez PUZ

⁹ A. Rychły-Mierzwa, *Maurycy Zdzisław Jaroszyński (1890–1974). Działacz samorządowy, polityk i naukowiec*, mps pracy doktorskiej w Bibliotece Jagiellońskiej, s. 127.

¹⁰ S. Glaser, *Urywki wspomnień*, Londyn 1974, s. 200–203; *Polska emigracja polityczna. Informator*, wstęp S. Cenckiewicz, Warszawa 2004 (reprint), s. 113–114.

¹¹ M. Sas-Skowroński, *Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, [w:] *Monografia Polskiego Wydziału Prawa 1944–1947*, pod red. J.W. Cywińskiego, T.S. Rojewskiego, W. Toporowskiego, Londyn 1997, s. 82–83.

działalność dydaktyczna została bardzo szybko przerwana przez przebieg kampanii francuskiej 1940 roku i konieczność ewakuacji władz polskich do Wielkiej Brytanii, gdzie działania zmierzające do powołania polskich szkół wyższych na obczyźnie były kontynuowane. Najwcześniej doszło do powstania w 1941 roku Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu oraz politechniki w Londynie (znanej pod nazwą Rada Akademickich Szkół Technicznych). Uczelnia ta kształciła m.in. na wydziałach: inżynierii lądowej, mechanicznym, elektrycznym, chemicznym oraz ekonomiczno-handlowym i stała się podstawą późniejszego Polish University College¹². Rok później zorganizowano przy Uniwersytecie w Liverpoolu Polską Szkołę Architektury, a w 1943 roku Studium Pedagogiczne oraz Polskie Studium Weterynaryjne (obie instytucje w Edynburgu).

Generalnym założeniem, które przyświecało powołaniu wymienionych instytucji było umożliwienie kontynuacji nauki studentom, którym wojna przerwała studia. Podobne przesłanki przyświecały także środowisku prawniczemu, które od 1940 roku podejmowało działania zmierzające do zorganizowania polskich struktur akademickich na terenie Wielkiej Brytanii. W przypadku tej grupy istotne znaczenie odgrywała również świadomość konieczności wykształcenia prawników na potrzeby odtwarzania struktur administracyjnych niepodległego państwa polskiego (na zasadzie pewnej analogii w stosunku do działań podejmowanych przez Radę Regencyjną w 1918 roku). Do realizacji postulatów w tym zakresie zarówno Stowarzyszenia Prawników Polskich w Zjednoczonym Królestwie, jak i Zrzeszenia Profesorów i Docentów Szkół Akademickich doszło, choć w niepełnej formie w marcu 1942 roku. Wówczas to otwarte zostało Studium Prawno-Administracyjne, które działało pod nadzorem najpierw Biura Prac Administracyjnych, a następnie Ministerstwa Odbudowy Administracji Publicznej¹³. Studium miało umożliwić kontynuację nauki

¹² T. Walczak, *Wyższe Uczelnie Polskie w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Monografia...*, op. cit., s. 76–77.

¹³ A. Jankiewicz, *W poszukiwaniu idei państwa prawa. Koncepcje Komisji Prac Ustawodawczych Ministerstwa Sprawiedliwości Rządu RP (1942–1945)*, Warszawa 1992, s. 13.

studentom, którzy rozpoczęli ją przed wojną oraz podjęcie studiów przez maturzystów, a także dać sposobność doksztalcania prawnikom, którzy mieli ukończone studia uniwersyteckie¹⁴. Prowadziło działalność przez dwa lata, to jest do momentu powołania do życia Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie.

21 marca 1944 roku odbyło się pierwsze tzw. zebranie profesorskie, podczas którego wyłoniono komitet organizacyjny Polskiego Wydziału Prawa (pierwotnie zwanego Polskim Wydziałem Prawa i Nauk Ekonomicznych), w składzie profesorowie: Stefan Glaser, Marian Z. Jedlicki, Bohdan Winiarski. Projekt statutu tej placówki edukacyjnej wzorowano na statucie Polskiego Wydziału Lekarskiego przy Uniwersytecie w Edynburgu. Uroczyste jej otwarcie nastąpiło 27 kwietnia 1944 roku w Sheldonian Theatre w Oksfordzie, przy współudziale m.in. prezydenta Władysława Raczkiewicza, premiera Stanisława Mikołajczyka oraz wicekanclerza uczelni oksfordzkiej sir Williama Davida Rossa¹⁵.

Podstawę prawną funkcjonowania Polskiego Wydziału Prawa przy Uniwersytecie w Oksfordzie stanowiły dwa akty – dekret Kongregacji Uniwersytetu w Oksfordzie z 21 marca 1944 roku, w którym wyrażono zgodę na utworzenie tam polskiego fakultetu prawa oraz dekret Prezydenta RP z 14 kwietnia 1944 roku¹⁶ wraz ze statutem jednostki. Polski Wydział Prawa stał się ostatecznie jednowydziałową szkołą akademicką w rozumieniu ustawy o szkołach akademickich z 15 marca 1933 roku. Większość kosztów związanych z funkcjonowaniem Wydziału pokrywał rząd polski, natomiast obciążenia wynikające z udostępnienia infrastruktury (sale wykładowe, sprzęt) spoczywały na uczelni oksfordzkiej. W konsekwencji podstawowym kosztem w budżecie uczelni przez cały okres jej istnienia pozostawały stypendia. Dopiero w ostatnim roku funkcjonowania Wydziału, gdy już nie dokonywano nowego naboru, wydatki

¹⁴ IPMS, Kolekcja Stanisława Szurleja, kol. 362/9, k. 14, Statut Studium Administracyjno-Prawnego.

¹⁵ T. Brzeski, *Polski Wydział Prawa*, [w:] *Monografia...*, op. cit., s. 36.

¹⁶ Dekret Prezydenta RP o Polskim Wydziale Prawa w Oksfordzie (Dz.U. RP 1944, nr 5, poz. 11), [w:] *Rzeczpospolita Polska czasu wojny. Dziennik Ustaw i Monitor Polski 1939–1945*, pod red. A.K. Kunerta, Warszawa 1995.

rzeczowe i osobowe łącznie zrównały się z środkami przeznaczanymi na stypendia.

Jednocześnie należy pamiętać, że działalności Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie towarzyszyło nieustannie poczucie tymczasowości. Świadczy o tym fakt, że posiedzenia Rady Wydziału odbywały m.in. w lokalach Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego czy Ministerstwa Prac Kongresowych. Także zajęcia prowadzone były aż w dwunastu różnych kolegiach oksfordzkich.

Harmonogram studiów wzorowany był na programach przedwojennych studiów prawniczych, które uzupełniono o kilka kursów wykładanych przez angielskich profesorów. Studenci Polskiego Wydziału byli zobowiązani m.in. do uczestnictwa w wykładach prof. Hanbury z zakresu prawa konstytucyjnego, prof. F. de Zuluety na temat prawa rzymskiego oraz prof. Fiftoota („Introduction to English Law”)¹⁷. Czas nauki na poszczególnych latach studiów, ze względu na specyficzne warunki wojenne ograniczono do sześciu miesięcy, podczas których nie uwzględniano jednak przerw świątecznych oraz wakacji. Ponadto zajęcia odbywały się od rana do obiadu i ponownie do wieczora. Dzięki temu udało się uniknąć ograniczenia ilości tygodni wykładowych w zakresie prowadzonych przedmiotów. Egzamin, w tym magisterski, odbywały się zgodnie z przepisami polskiej ustawy, a nadawanie stopni magisterskich i doktorskich było jednocześnie z ceremonią nadawania stopni przez Uniwersytet w Oksfordzie. Należy nadmienić, że absolwenci wszystkich trzech uczelni polskich w Wielkiej Brytanii uzyskiwali dyplomy odnośnych uniwersytetów brytyjskich.

Władze polskie starały się ułatwiać uczęszczającym na studia naukę, przyznając wszystkim stypendia w wysokości 20 funtów miesięcznie, jak również zwalniając z ich z wszelkich (choć niewielkich) opłat na rzecz uczelni (te były regulowane przez rząd). Zdecydowaną większość studentów stanowili urlopowani z wojska. Stosunkowo nieliczny był również udział kobiet – wahał się on (w ostatnim roku działalności) od 6,5 do 14,6% ogółu studentów. Należy nadmienić, iż ukończenie Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie nie należało

¹⁷ T. Brzeski, op. cit., s. 36, 39.

do łatwych, a próba równania współcześnie do tych wskaźników zakończyłaby się zapewne tzw. restrukturyzacją zatrudnienia w polskim szkolnictwie wyższym. Na 742 immatrykulowanych z własnej winy odpadła prawie połowa studentów. Tytuł magistra uzyskało 257 studentów i studentek, a tytuł doktora – 8 osób¹⁸.

O ile warunki lokalowe czy tryb studiowania na Polskim Wydziale Prawa można uznać za ekstraordynaryjne i noszące znamiona tymczasowości, o tyle zupełnie odmiennie kształtowała się tam kwestia kadry naukowej. W świetle nazwisk osób prowadzących zajęcia na tej uczelni jasno należy stwierdzić, że mamy tu do czynienia nie tyle z wybitnymi przedstawicielami świata nauki czy środowisk prawniczych, ale z elitą intelektualną i polityczną II RP w ścisłym tego słowa znaczeniu (patrz tab. 1). Większość z nich odgrywała czynną rolę w pracach legislacyjnych Komisji Prac Ustawodawczych Ministerstwa Sprawiedliwości Rządu RP bądź w samym aparacie Ministerstwa.

Warto podkreślić, iż poza wykładami niektórzy z wymienionych profesorów przygotowali specjalne skrypty na potrzeby najpierw Studium Prawno-Administracyjnego, a następnie Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie. I tak prof. Eugeniusz Jarra opracował *Teorię prawa*, a prof. Wacław Komarnicki *Ustrój państwowy Rzeczypospolitej*.

¹⁸ Ibidem, s. 45.

Nazwisko i imię	Uczelnia w Polsce	Wykładany przedmiot	Skąd przybył	Losy po 1945 r.	Uwagi
Brzeski Tadeusz	Uniwersytet Warszawski/ Uniwersytet Józefa Piłsudskiego	ekonomia	przez Związek Sowiecki – 1942 r.	pozostał na emigracji (Wlk. Brytania)	
Celichowski Stanisław	-	prawo cywilne	do Wlk. Brytanii – 1941 r. (?)	pozostał na emigracji (Wlk. Brytania)	polityk Stronnictwa Narodowego, adwokat
Glaser Stefan	Uniwersytet Stefana Batorygo (do 1933)	prawo karne	przez Francję – 1939 r.	pozostał na emigracji	adwokat, w l. 1941 – 1945 ambasador RP przy rządach Belgii i Luksemburgu
Grabski Stanisław	Uniwersytet Lwowski/ Uniwersytet Jana Kazimierza	ekonomia	Związek Sowiecki – 1941 r.	powrót do kraju w 1945 r.	polityk Stronnictwa Narodowego i Stronnictwa Pracy, minister, od 1945 r. wiceprzewodniczący Krajowej Rady Narodowej
Grodyński Tadeusz	Uniwersytet Józefa Piłsudskiego; Wyższa Szkoła Handlowa/Szkoła Główna Handlowa w Warszawie	skarbowość i prawo budżetowe	przez Francję – 1939 r.	pozostał na emigracji (Wlk. Brytania)	w l. 1935–1939 wiceminister skarbu
Helczyński Bronisław	Uniwersytet Jagielloński	prawo handlowe i wekslowe	przez Francję – 1939 r.	pozostał na emigracji (Wlk. Brytania)	w l. 1931–1934 szef Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP; w l. 1934–1939 prezes Najwyższego Trybunału Administracyjnego

Jaroszyński Maurycy	Wolna Wszechnica Polska w Warszawie; Wyższa Szkoła Handlowa/Szkoła Główna Handlowa w Warszawie	prawo administracyjne i państwowe	przez Francję – 1939 r.	powrót do kraju – 1945 r.	
Jarra Eugeniusz	Uniwersytet Warszawski/Uniwersytet Józefa Piłsudskiego; Wyższa Szkoła Handlowa/Szkoła Główna Handlowa w Warszawie	teoria i filozofia prawa	przez Francję – 1939 r.	pozostał na emigracji (Wlk. Brytania)	
Jedlicki Marian	Uniwersytet Poznański	historia prawa Europy Zachodniej	przez Francję – 1939 r.	powrót do kraju – 1946 r.	
Komarnicki Wacław	Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie; Szkoła Nauk Politycznych w Warszawie	prawo polityczne	Związek Sowiecki – 1942 r.	pozostał na emigracji (Wlk. Brytania)	polityk Stronnictwa Narodowego, w l. 1942–1944 minister sprawiedliwości
Nagórski Zygmunt	Uniwersytet Warszawski	prawo cywilne	przez Francję – 1939 r.	pozostał na emigracji (USA)	adwokat, polityk Stronnictwa Ludowego, obrońca w procesie brzeskim
Pragier Adam	Wolna Wszechnica Polska w Warszawie	skarbowość	przez Francję – 1939 r.	pozostał na emigracji (Wlk. Brytania)	polityk Polskiej Partii Socjalistycznej, więzień brzeski, adwokat, w l. 1944–1949 minister informacji i dokumentacji
Sukiennicki Wiktor	Uniwersytet Stefana Batorego	prawo międzynarodowe	przez Związek Sowiecki – 1943 r.	pozostał na emigracji (Wlk. Brytania)	

Szturm de Szirem Edward	Wolna Wszechnica Polska w Warszawie	statystyka	do W. Brytanii – 1941 r.	powrót do kraju – 1946 r.	w l. 1929–1939 prezes Głównego Urzędu Statystycznego
Wimiarski Bohdan	Uniwersytet Poznański	prawo międzynarodowe	z Generalnego Gubernatorstwa do Francji – 1940 r.	powrót do kraju*	polityk Stronnictwa Narodowego, prezes Banku Polskiego SA w l. 1941–1946
Zweig Ferdynand	Uniwersytet Jagielloński	ekonomia	przez Francję – 1939 r.	pozostał na emigracji (Wlk. Brytania, Izrael)	

Opracowanie własne na podstawie: A. Śródka, *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, t. 1–5, Warszawa 1994–2002; *Monografia Polskiego Wydziału Prawa 1944–1947*, pod red. J.W. Cywiński, T.S. Rojewski, W. Toporowski, Londyn 1997; S. Kwiatkowski, *Szturm de Szirem Edward*, [w:] *Słownik biograficzny statystyków polskich*, red. B. Bułska i in., Warszawa 1998, s. 320–322.

* Prof. Bohdan Wimiarski zdecydował o przekazaniu aktywów Banku Polskiego SA powołanemu przez komunistów Narodowemu Bankowi Polskiemu, w nagrodę obejmując stanowisko sędziego Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze.

W sumie wykłady na Polskim Wydziale Prawa prowadziło (w różnym czasie) czterech profesorów Uniwersytetu Oksfordzkiego, 13 profesorów i 5 docentów uniwersytetów polskich oraz 6 wykładowców uniwersyteckich, 3 asystentów etatowych i 3 honorowych¹⁹. Dziekanem Wydziału Prawa był w 1944 roku prof. Stefan Glaser, a następnie prof. Tadeusz Brzeski. Prodziekanem od listopada 1945 roku był prof. Eugeniusz Jarra. Warto może przy tej okazji zauważyć, iż personel administracyjny Wydziału liczył... cztery (sic!) etaty. Wykłady i seminaria będące częścią programu studiów uzupełniano również spotkaniami z przedstawicielami różnych środowisk m.in. politykiem Stronnictwa Narodowego Adamem Doboszyńskim, „kurierem z Warszawy” Janem Nowakiem czy pisarką Zofią Kossak-Szczucką²⁰.

Wysoki poziom kadry naukowej miał oczywisty wpływ na późniejsze kariery absolwentów Polskiego Wydziału Prawa. I tak Janusz K. Grodecki, absolwent z 1946 roku, był w późniejszym okresie dziekanem Wydziału Prawa i provicekanclerzem Uniwersytetu w Leicester²¹. W 1947 roku tytuł doktora praw na Polskim Wydziale Prawa w Oksfordzie uzyskał znany literat Czesław Jeśman²². Absolwent z 1946 roku, Zbigniew S. Kowalski jest wieloletnim wiceprezesem Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie²³. Jerzy Jur-Lerski, kurier z II wojny światowej i absolwent z 1946 roku, był wykładowcą historii na uniwersytetach w Berkeley oraz Tokio. Studentem Wydziału Prawa był również Zbigniew Pełczyński, późniejszy profesor nauk politycznych w Oksfordzie²⁴.

Losy Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie nierozłącznie wiązały się z ewolucją sprawy polskiej. Zakończenie wojny z Niemcami oraz cofnięcie przez państwa zachodnie uznania legalnemu rządowi polskiemu w Londynie oznaczało również stopniowe zamieranie polskiego

¹⁹ T. Rojewski, *Facultas Iuridica Polonorum*, [w:] *Monografia...*, op. cit., s. 54–55.

²⁰ *Ibidem*, s. 57.

²¹ *O kilku absolwentach*, [w:] *Monografia...*, op. cit., s. 267.

²² *Ibidem*, s. 268.

²³ *Ibidem*, s. 269–270.

²⁴ T. Rojewski, op. cit., s. 58.

szkolnictwa wyższego w Wielkiej Brytanii. Już bowiem w dekreście założycielskim ustalano, iż Polski Wydział Prawa będzie funkcjonował albo do momentu zawarcia rozejmu z Niemcami, albo do terminu określonego przez Uniwersytet w Oksfordzie. Zgodnie z tymi ustaleniami Uniwersytet określił dzień 5 października 1946 roku jako datę zamknięcia Wydziału, przy czym zezwolono na przedłużenie studiów dla roku IV²⁵. Nauczanie prawa w polskim środowisku emigracyjnym, mimo likwidacji uczelni utrzymano. 9 grudnia 1949 roku ukonstytuował się Polski Uniwersytet na Obczyźnie (PUNO), gdzie w ramach Wydziału Prawa i Nauk Społecznych kształcono kolejne roczniki polskich prawników. Jego pierwszym dziekanem był dr Jerzy Gawenda.

Stało się to możliwe dzięki konsekwentnie niepodległościowej postawie zdecydowanej większości kadry naukowej wykładającej na wydziale oksfordzkim. Władze komunistyczne starały się, jak w przypadku Bohdana Winiarskiego, skłonić polską profesurę do podporządkowania się rządowi warszawskiemu intratnymi i prestiżowymi posadami. Spośród wymienionych profesorów jedynie nieco ponad 30% zdecydowało się na powrót do Polski, niejednokrotnie w dość dziwnych okolicznościach. Bardziej powszechną była postawa charakterystyczna np. dla prof. Wacława Komarnickiego, który uchwałą Rady Wydziału i Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z 18 grudnia 1945 roku został powołany na stanowisko kierownika Katedry Nauki o Państwie i Prawie Państwowym, ale odmówił jego przyjęcia ze względów politycznych²⁶. Warto w kontekście docenienia tego typu kroków pamiętać, że mamy do czynienia z humanistami, dla których naturalnym środowiskiem jest ojczysty kraj, a działalność naukowa na emigracji wiąże się z wyrzeczeniami, także natury finansowej.

Co prawda działalność Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie została zakończona w 1947 roku, jednak uczelnia ta dała swojemu kontynuatorowi – Polskiemu Uniwersytetowi na Obczyźnie w Londynie – szereg wybitnych prawników, którzy odegrali istotną rolę w polskim życiu naukowym na emigracji. Przykładem może być prof. Tadeusz Brzeski, który w latach 1944–1947 piastował funkcję dziekana Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie, na Polskim Uniwersytecie

²⁵ T. Brzeski, op. cit., s. 39.

²⁶ A. Jankiewicz, op. cit., s. 17.

na Obczyźnie w Londynie był w latach 1951–1958 kierownikiem Katedry Ekonomii oraz rektorem²⁷. Ponadto w szeregi kadry naukowej PUNO weszli m.in. profesorowie: B. Hełczyński, S. Glaser, T. Grodyński, E. Jarra, W. Komarnicki czy W. Sukiennicki.

Mimo stosunkowo krótkiego okresu działalności Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie warto, w dzisiejszej trudnej sytuacji polskiego szkolnictwa wyższego, o tej zasłużonej uczelni pamiętać z dwóch powodów. Z jednej strony stanowi ona dowód, że nawet w ekstremalnych warunkach, uzasadniających presję na kształcenie w zakresie szeroko rozumianych nauk znajdujących zastosowanie w praktyce czasu wojny, znaleziono środki, by kształcić humanistów, którzy w realiach emigracyjnych powiększali rzesze bezrobotnych. Z drugiej strony analiza składu kadry naukowej Polskiego Wydziału Prawa w Oksfordzie, który w istocie był efektem tragicznych wydarzeń, prowadzi z dzisiejszej perspektywy do jednoznacznej konkluzji, że tak znakomitej obsady nie miał ani przed, ani po wojnie żaden wydział prawa na żadnej polskiej uczelni.

Janusz Mierzwa

Bibliografia

Źródła

Instytut Polski i Muzeum im. gen. Władysława Sikorskiego, Kolekcja Stanisława Szurleja.

Glaser S., *Urywki wspomnień*, Londyn 1974.

Pobóg-Malinowski W., *Tragiczny wrzesień (1–17 IX 1939). Fragmenty wspomnień*, cz. 2, oprac. P.M. Żukowski, „Niepodległość” 2011, t. 60.

Polska emigracja polityczna. Informator, wstęp S. Cenckiewicz, Warszawa 2004 (reprint).

Rzeczpospolita Polska czasu wojny. Dziennik Ustaw i Monitor Polski 1939–1945, pod red. A.K. Kunerta, Warszawa 1995.

Opracowania

Adwokaci polscy ojczyźnie, pod red. S. Mikkego i A. Redzika, Warszawa 2008.

Brzeski T., *Polski Wydział Prawa*, [w:] *Monografia Polskiego Wydziału Prawa 1944–1947*, pod red. J.W. Cywińskiego, T.S. Rojewskiego, W. Toporowskiego, Londyn 1997.

²⁷ A. Śródka, *Uczeni Polscy XIX–XX stulecia*, t. 1, A–G, Warszawa 1994, s. 217–218.

Jankiewicz A., *W poszukiwaniu idei państwa prawa. Koncepcje Komisji Prac Ustawodawczych Ministerstwa Sprawiedliwości Rządu RP (1942–1945)*, Warszawa 1992.

Kwiatkowski S., *Szturm de Sztrem Edward*, [w:] *Słownik biograficzny statystyków polskich*, red. B. Bulska i in., Warszawa 1998.

Rojewski T., *Facultas Iuridica Polonorum*, [w:] *Monografia Polskiego Wydziału Prawa 1944–1947*, pod red. J.W. Cywińskiego, T.S. Rojewskiego, W. Toporowskiego, Londyn 1997.

Rychły-Mierzwa A., *Maurycy Zdzisław Jaroszyński (1890–1974). Działacz samorządowy, polityk i naukowiec*, mps pracy doktorskiej w Bibliotece Jagiellońskiej.

Sas-Skowroński M., *Polski Uniwersytet na Obczyźnie*, [w:] *Monografia Polskiego Wydziału Prawa 1944–1947*, pod red. J.W. Cywińskiego, T.S. Rojewskiego, W. Toporowskiego, Londyn 1997.

Śródka A., *Uczeni polscy XIX–XX stulecia*, t. 1–5, Warszawa 1994–2002.

Walczak T., *Wyższe Uczelnie Polskie w Wielkiej Brytanii*, [w:] *Monografia Polskiego Wydziału Prawa 1944–1947*, pod red. J.W. Cywińskiego, T.S. Rojewskiego, W. Toporowskiego, Londyn 1997.

The activities of the Polish Faculty of Law in Oxford and the professional and scientific associations of Polish lawyers in the United Kingdom over the 1940–1947 period

Key words

The Second World War, Polish Faculty of Law at Oxford, The Polish University Abroad, Oxford University, Association of Polish Lawyers in the United Kingdom

Summary

The outbreak of the Second World War was the deciding moment for the Polish society, though there were some particularly affected groups such as lawyers, whose profession required the functioning of an independent State. It is therefore not surprising that while in exile, they made an effort to organize with an aim to constitute Polish universities abroad. Their efforts were successful and resulted in creation of the Faculty of Medicine at Edinburgh University, the Polish School of Architecture at Liverpool University and, most importantly, Polish Faculty of Law at Oxford University. Though it was technically active only until October 1946, its tradition has been taken over by the Polish University Abroad.

Die Aktivität des polnischen Fachbereichs Rechtswissenschaft in Oxford und der Berufs- und Arbeitsverbände polnischer Rechtsanwälte im Vereinigten Königreich 1940–1947

Schlüsselwörter

Zweiter Weltkrieg, Polnischer Fachbereich Rechtswissenschaft in Oxford, Polnische Universität im Ausland, Universität Oxford, Verband polnischer Rechtsanwälte im Vereinigten Königreich

Zusammenfassung

Der Ausbruch des Zweiten Weltkrieges war ein Wendepunkt für die gesamte polnische Gesellschaft. Es hatte auch einen großen Einfluss auf die polnischen Juristen, deren berufliche Tätigkeit mit dem Funktionieren des unabhängigen Staates zusammenhing. Daher bemühte sich diese Gemeinschaft sich im Exil zu organisieren. Eine der Hauptrichtungen ihrer Tätigkeit war die Gründung polnischer Hochschulen. Diese Aktivität unterschiedlicher Gruppen führte zur Gründung des polnischen medizinischen Fachbereiches an der Universität Edinburgh, der Polnischen Schule der Architektur an der Universität Liverpool und, vor allem, des polnischen Fachbereiches Rechtswissenschaft an der Universität Oxford. Obwohl seine Aktivität im Oktober 1946 endete, übernahm die Polnische Universität im Ausland seine Traditionen.

Деятельность Польского юридического факультета в Оксфорде, а также профессиональных и научных организаций, объединяющих польских юристов на территории Соединённого Королевства в 1940–1947 годы

Ключевые слова

Вторая мировая война, Польский юридический факультет в Оксфорде, Польский университет в изгнании, Оксфордский университет, Ассоциация польских юристов в Соединённом Королевстве

Резюме

Начало Второй мировой войны являлось переломным моментом для всего польского общества, однако особенно оно отразилось на юридической среде, где профессиональная деятельность была связана с функционированием независимого государства. Не удивительно, что в этой среде были предприняты действия по самоорганизации в изгнании, а одним из существенных направлений ее деятельности было стремление к созданию в эмиграции польских высших учебных заведений. Эти действия, предпринимаемые совместными усилиями разных общественных кругов, привели к основанию Медицинского факультета Эдинбургского университета, Польского архитектурного училища при Ливерпульском университете, а прежде всего Польского юридического факультета Оксфордского университета. Хотя его деятельность была официально завершена в октябре 1946 г., его наследие перенял Польский университет в изгнании.